

ESKİ BİR TÜRK DİLİ YADİGÂRI

Behcetü 'l-hadâ'ik fi mev'izeti 'l-halâ'ik

SADETTİN BULUÇ

Belli başlı dil hususiyetleriyle tanıtmak istediğimiz *Behcetü 'l-hadâ'ik fi mev'izeti 'l-halâ'ik*, doğu ve batı türkçe şive unsurlarını, eski ve yeni şekilleriyle yanyana ihtiva eden tipik ve ehemmiyetli bir yazma eserdir.¹

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından bir faksimilesi de hazırlanmış olan *Behcetü 'l-hadâ'ik*, isminden de anlaşılacağı üzere, dinî-ahlâkî mensur bir mevize külliyyatıdır. 41 meclisten ibaret olup, tevhidden sonra, ezcümle Receb, Şâban ve Ramazan ayları ile Bayram ve Aşûre'nin fezâili, Hazret-i İbrahim, Yâkub ve Mûsa aleyhisselâm'ın vefatı ve Yusuf kıssası gibi bahisleri ihtiva etmektedir. Her meclis, ayet ve hadîslere müstenit ve birbirine girift vaka ve hikâyelerden terekkep etmiştir. Eserde yer yer ve ait bulunduğu bahisle alâkadar bir takım kaside, mesnevî, kita ve beyitler de mevcuttur.² Dinî bir karakter taşıyan bu nazım parçaları, sade ve donuk ifadeleri ile, Hoca Ahmed Yesevî'ye izafe edilen Divan-ı Hikmet'teki sofiyane manzumeleri andırmaktadırlar. Bu meydana yine dinî mahiyette arapça ve farsça şüirlere de yer verilmiş olduğuna işaret edelim. Kütüphane kataloğuna nazaran, bir vakitler 500 sahifeden ibaret olan nüshadan, elimizde bugün ancak 353 sahife kalmıştır.

Hâtimedeki arapça kayıttan, h. 703/1303 senesinde Şeyh Ali b. Muhammed tarafından istinsah edildiğini öğrendiğimiz bu eser, dil tablosunun arzettiği duruma göre, XIII. asırda vücade getirilmiş olmalıdır.

Behcetü 'l-hadâ'ik'in h. 880 tarihinde istinsah edilmiş muahhar

¹ Bir yaz tatilinde Bursa'da Orhan Kütüphanesindeki yazmaları tetkik ederken dikkatimi çekmiş olan *Behcetü 'l-hadâ'ik fi mev'izeti 'l-halâ'ik*, Kurşunluoğlu kitapları arasında, tasavvuf kısmı no. 5 te mukayyettir. Ebadi 16×22, kağıdı ahersiz kaba âbadi ve tahinî renkte, mürekkebi soluk kahve rengindedir. Yazısı sade, harekeli nesih kırmasıdır. Yazma, koyu kahve renkli ve şemseli eski bir meşin cilt içinde, dağınık bir vaziyettedir.

² Eserin muhtevası için bk. İ.Ş.H. Ertaylan, VII. h./XIII m. asra ait çok değerli bir Türk dili yadigârı, *Behcet ül-Hadâik fi mev'izet il-Halâik*: Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi III (1949), 275—277.

bir nüshası, İstanbul'da Fatih Kütüphanesinde bulunmaktadır.¹ Zahrîyesindeki kayde göre, bir zamanlar Memlûk ümerasından Kayıtbay b. Abdullah'a ait bulunduğu anlaşılan bu yazma, hemen temamiyle XIV—XV. asır Anadolu türkçesine çevrilmiş bir metindir.

Terkip ve tertibi itibarıyla eklektik bir eser olan *Behcetü 'l-hadâ'ik*'in müellifinin kim olduğunu, telif tarihini ve nerede yazıldığını katî olarak bilmiyoruz. *Keşfü 'z-zü'nûn*'da eserin müellifi Sa^c-dü 'l-Yemenî'dir. Fatih Kütüphanesi nüshası ise (1b) müellif olarak Nâsireddin b. Ahmed b. Muhammed'i göstermektedir.² Bütün bu hususları başka bir araştırmaya bırakarak, h. 703 te istinsah edilmiş olan Bursa yazmasının, faksimileye istinaden, başlıca imlâ-fonetik ve şekil hususiyetlerine geçelim. Bu vesile ile hemen şunu belirteyim ki, eserde ümumiyetle manzum parçalar gerek tasrif ekleri, gerekse kelime serveti bakımından daha arkaiktirler.

Türkçe kelimelerin yazılışında ünlülerin (vokal) çok defa *hareke* ile gösterilmesi, çift ünsüz (konsonant) için *şedd*e kullanılması, son-daki yuvarlak vokallerin bazan *vav elif* ile yazılması³ (طوا, 185, دلوا 199, عجاوا 268, طيبدكوا 29, سنقلوا 4, دشلوا 200), *n* harfi yerine çok kere *tenvin* bulunması ve nihayet yine sonda (msl. ازرى 3, سكرى 202 v. s. olduğu gibi) *a*, *e* için bazan *maksûr elif* yazılması bakımından bir taraftan bilhassa Kur'an ortografisinin, diğer taraftan velar nasal *n*'nin çok kere *ng* ile ifade edilmesi ve eklerin bağlı oldukları kelimelerden bazan ayrı yazılması bakımından da Uygur imlâsının tesiri görülmektedir.

Behcetü 'l-hadâ'ik'te vokallerin tam olarak yazılıp yazılmaması bakımından bir ittiratsızlık mevcuttur. *e* ile nihayetlenen kelimenin dat. ve ak. hali, pek seyrek olarak, *üstün*'lü veya, yerine göre, *esre*'li *hemze* ile gösterilmiştir.

İhbar (indikativ) kipinde menfi muzariin müfret üçüncü şahsı sonundaki *z*, hemen daima *sin* iledir. Aynı vechile, muzariin ihbarının *-uz*, *-üz* ekiyle nihayetlenen birinci cemi şahsı ile, *-vuz*, *-vüz* ile

¹ Fatih Kütüphanesi, İbrahim Efendi kitaplığı no. 554 te kayıtlı olan ve 325 sahifeden ibaret bulunan yazmanın adı, başta, 2a'da, üzerinde kalem oynatılmak suretiyle, *Behcetü 'l-hakâyik fi mevâ'izi 'l-halâyik* olarak gösterilmiştir. Bu yazmayı Bursa nüshası faksimilesi ile karşılaştırarak, her ikisinde eksik ve karışık olan sahifelerin yerlerini imkân nisbetinde tesbit etmiş bulunuyoruz. Bu münasebetle fotokopide sahifelerin bir hayli karışmış olduğunu söylemek isteriz.

² Ancak, bu kaydın bulunduğu sahife gerek yazı, gerekse celvel sürhü itibarıyla yazmaya sonradan eklenmiş benziyor.

³ Verdiğimiz örneklerde sahife numaraları faksimileye aittir.

nihayetlenen tasrif şekillerinde de *z* yerine bazan yine *sin* yazılmıştır. 1. müf. şahısta *sad* ile yazıldığı da vâkidir; msl. *şor-maş-men* 156.

Kalın ve ince ses gruplarında *sin* ile *sad* çok defa tefrik edilmez. *b, c* sedalı ünsüzleri, aynı zamanda kendilerine tekabül eden sedasız konsonantlar için kullanılır.

i/e değişmesi bakımından *Behcetü 'l-hadā'ik*'te *i*'ye temayül vardır. Bu fonemin ne dereceye kadar açık veya kapalı okunduğunu tesbit etmeğe imkân yoktur; msl. *bir*- 'ver-' 3, *biş* 'beş' 6, *di*- 'de-' 6, *irte* 'sabah' 182, *it*- 'et-' 183, *yir* 'yer' 200.

ol- fiili *Behcetü 'l-hadā'ik*'te hemen dâima *bol*- şeklinde geçer. Fakat münferit olarak: *yüz ak olmak* 165, *hâzır olavus* 24, *hoşnüz olınça* 167.

ur- 177, aynı zamanda başta *v* ile: *vur*- 188 şeklinde geçmektedir.

Kelime başında *y*'li şekle ait başlıca örnekler: *yigren*- 216, *yinçü*- 268 (aynı zamanda *inçü* 201) dür.

Kelime başında *y* düşmesine misal olarak *ır ırıla*- 'türkü söyle-' 158 ile *i*- 'ye-' i zikredebiliriz: msl. *renc imeñ* 'eziyet çekmeyin', *renc imegil* 'eziyet çekme' 167; fakat aynı zamanda *yi*- 51.

Eski türkçede kelime başında *t*, metnimizde çok defa artık *d* iledir; msl. *dirlik* 'hayat' 180, *dün* 'gece' 2, *dürlü* 214, *dütün* 'duman' 195, *daşın*- 177, *depren*- 181, *di*- 6, *dut*- 353, *ditre*- 63, *düne*- 'gecele-' 63.

Bazı kelimeler karışık olarak başta hem *t*, hem de *d* ile geçmektedirler; msl. *tağı* 9, *dağı* 6; *fatlu* 285, *datlu* 166; *tapu* 185, *dapu* 186; *tokuz* 183, *dokuzınçı* 267; *tart*- 'çek-' 261, *dart*- 100; *toğ*-, *doğ*- 286; *tur*- 'kalk-' 315, *dur*- 180.

Kelime sonu ve ek başında *t* ve *d* karışık olarak yazılmıştır. Bu arada *t* ile nihayetlenen fiil kök veya gövdelerine *d* ile başlayan bir ek getirilince, bu iki konsonantın çok defa sedasız, bazan da sedalı olarak benzeşmesi ve bu suretle meydana gelen çift sesin *şedde* ile gösterilmesi zikre değer; msl. *ayıtığımız* 'dediğimiz' 188, *işittün* 11, *ötti* 'geçti' 24, *yittüginçe* 'yettiği kadar' 178 ve sonra *kuşaddılar* 'kuşattılar' 179, *yaraddüğümde* 'yarattığımda' 17.

-y- < -d- < -d- bakımından *Behcetü 'l-hadā'ik*'te hep *y*'li örnekler mevcuttur; msl. *ayruklar* 'başkaları' 200, *eygü* 'iyi' 166, *eygülük* 'iyilik' 182, *kağü* 24, *uyru*- 193, *yıyıla*- 'kokla-' 172. Yalnız manzum bir parçada *uğan* 'kaadir, Tanrı' ile yanyana *izim* 'sahibim, Rab-bim' 37 kelimesinde *-z-* ile bir örnek bulunmaktadır.

b-/m- tebadülü bakımından *Behcet*'te daha çok *m*'li örnekler bulunmaktadır; msl. daha ziyade *miñ* 188, nadiren *biñ* 184; ekseriya *muñ* 163; münferit olarak *bung* 197; daha çok *mini* 30, *menüm* 6, seyrek olarak *bini* 157, *benüm* 180.

b-/v- tebadülü bakımından, metnimizde hemen daima *b*'li misaller geçmektedir. *bar* 'var' 185, *bar-* 9, *bir-* 'ver-' 4 (münferit olarak *vir-* 208): *biribi-* 'gönder-' 182 gibi.

Kelime sonunda *k*'nın *h* olması enderdir; msl. *kalh-* 156, *yahtu* 'ışık, nur' 14, *aħdar-* 'düşür-, devir-, öldür-' 109, *oħša-* 110.

Kelime sonunda bulunup da, vokalle başlayan bir ek almak suretiyle, iki ünlü arasına düşen *k* çok defa *ğ* olmuştur. Ancak metinde bu vaziyette dahi bazan *k* yazıldığına, bazan da, iki vokal arası durum mevzuubahs olmadığı halde, *ğ* bulunduğuna şahit oluyoruz; msl. *vaзуđı* 'günahı' yanında *yazuğı* 178, *aşaga* 'aşağı' yanında *aşaka* 231, sonra *teñriliđına* 20 ve *yalançılığından* 182, *ayoğın* 23 ve *ayağum* 64, *basduğı* 41, *ağlaşduğı* 26, *dağı* 28, *tağı* 9 'dahi, ve', sonra *yazuğların* 24, *kızdurmoğ* 26.

Cümle fonetiği (sandhi) dolayısıyla de *-k*'nın *-ğ* olduğu vâkidir; *ayruğ içün* 150 (ve *ayruk içün* 160).

Denominal *-ki*, vokal ahengine uyar: *daşayağı* 'dışarıki, dışarıdaki' 26, *havādađı* 40, *yarınyđı* 160, *evvel-ki* 35, *ol künki* 152, *ilerüki* 35 gibi.

Behcetü'l-ħadā'ik'te birden fazla heceli kelimelerin sonunda *ğ* münferit olarak kendini gösterir; msl. *kapuğ* 42 (fakat daha çok *kapu* 42), nadir olarak *uluğ* 56 (daha ziyade *ulu* 185), *arığ* 'temiz' 180 (ve *arı* 193), (cān) *acığı* '(can) acısı' 187, *asığ* 'faide' 112.

Teşkil eklerinin başında *ğ* ve *g* bazan kendisini muhafaza etmiş, bazan düşmüştür. Bu arada hal partisipi eklerinin başındaki *ğ* ve *g* çok defa düşmüştür: (oruç) *đutan* 40 (nadir olarak [oruç] *đutđan* 37), (süçü) *içen* 16 gibi.

Tasrif eklerinin başında *ğ* ve *g* bazan düşmüş, bazan kalmıştır. İleride isim, zamir ve fiil tasrifinde bu noktaya temas edilecektir.

su (< *suv* < *sub*) kelimesi vokal ile başlayan bir ek alınca, sondaki *v* labialı ile: *şuva* 233, *şıvı* 40, (gülēf) *suvın*, (gülāf) *şuvına* 179.

*

Behcet'te umumiyetle kalın ve ince sıra bakımından ses uyumuna riayet edilmiştir. Ancak, eklerde buna

aykırı örnekler bulunmaktadır; msl. *oğlaş-dūgi* 169 (ve *oğlaşduki* 26), *bar-gil*, *yu-gil* 'yık' 179 (yanında : *yu-gil*), *köyündür-moğa* 'yaktırmağa, izale ettirmeğe' 193, *keñez-lik*, 'kolaylık' 52 (yanında : *keñez-lik*).

Düzlük, yuvarlaklık bakımından vokal uyumu, metnimizde ittatsız bir durumdur. Şöyle ki bir kısım kelimelerde vokal uyması görülüyor; msl. *uyı*- 69, *okı*- 185, *dokı*- 158, *ögit* 192, *demür* 166, *bulut* 184, *binū* 'binek hayvanı' 64, *bilū* 'bilgi' 103, *koyn*, 22, *kopu*, 9, *danuk* 'şahit' 174, *dopu* 'nezd, yan, huzur', *yazuk* 'günah' 183.

-lik, -lik denominal isim ekinin vokali her zaman dudak benzeşmesine (labial attraktion) tâbi görünmemektedir : *konukluğuñ* 193, *ululuğına* 56 (ve *ululuğı* 59), *şusuzluğundan* 169 (yanında : *şusuzluğdan*), *kıtsuzluk* 177 (yanında : *kıtsuzluk*) v.s.

-u, -lü denominal isim teşkil ekinin vokali, sondaki ğ ve g'nin düşmesi ile, yuvarlaklaşmıştır.

Aynı veçhile *suz*, -süz privatif ekinin vokali, hemen daima yuvarlak olarak geçmektedir ; fakat : *suzluğundan* 170.

-çuk ve bunun genişletilmiş şekli olan -çugaz küçültme ekinin vokali daima yuvaraktır.

-cı, ç denominal isim teşkil ekinin vokali düz olarak geçmektedir.

-duk, -dük isim-fiil (partisip) ekinin vokali daima yuvaraktır.

-miş, -miş partisip ekinin vokali daima düzdür.

-mu, -mū sorgu ekinin vokali daima yuvaraktır.

-dur-, -dür-, -gür- deverbale fiil teşkil ekinin vokali ile -r-faktitif ekinin önce gelen yardımcı ünlü daima yuvaraktır.

-l- deverbale fiil ekinin önce gelen yardımcı vokal ekseriya düzdür ; fakat *kırtul*- yanında : *kırtul*- 164, *şavul*- 208, *köynül*- 'olgunlaş-' 26.

-n- mutavaat (reflexiv) ekinin önce gelen yardımcı vokal hemen umumiyetle düzdür ; fakat : *söyündür*- 'söndür-', *köyündür*- 'yak-' 4.

-ş- müşareket (reciproque) ekinin önce gelen yardımcı vokal hemen daima düzdür.

-dur, -dür ihbar ekinin vokali daima yuvaraktır.¹

*

¹ Düzlük yuvarlaklık bakımından vokal akengisi için ayrıca bk. isim, zamir ve fiil çekimleri.

Behcet'te arapça ve farsça kelime çok geçer. Arapça kelimelerde: *ziyâdet* 2, *irâdet* 4, *şâbhet* 200, *mev'izet* 201 ve sairede olduğu gibi *ta-i merbuta*'lı şekil ile, farsça söylenişe uygun olarak, hemen daima *Mûsî* 188, *ma'nî* 7, *tûbî* 162, *Mevlî* 167 şeklinde harekelenmiş *maksûr elif*'li kelimeler belirtilmeğe değer. Farsça kelimelerden *ûmîz*, *yâzigâr* 3, *şâz*, *pâzişâh* 4 *z* ile geçmektedir.

Bazı teşkil ve tasrif eklerine bakılırsa, yabancı kelimelerin umumiyetle kalın (velar) telâffuz edilmiş oldukları anlaşılıyor; msl. *hasratlık* 156, *davlat-suz-luk* 177, *avval-kı* 35, *paygâmbarlık* 191, *Muhammad-gâ* 110. Fakat, *musulmân-lik* 69 ve *peşimân-lik* 156.

İsim çekimi.

Gen. hali, belirli ve belirsiz olmak üzere, iki şekilde bulunmaktadır. *Behcet*'te belirsiz gen. hali daha çok geçer.

Belirli gen. eki, konsonantla nihayetlenen kelimelerde *-uñ*, *-ûñ*, vokalle nihayetlenenlerde ise *-nuñ*, *-nûñ*'dür.

Dat. eki daha çok *-a*, *-e*, bazan da, bilhassa manzum parçalarda, *-ga*, *-ge*'dir. Vokal ile nihayetlenen kelimelerde, hiatusa mâni olmak için, ekten evel bir *y* gelir.

Ak., belirli veya belirsiz olduğuna göre, ekli veya eksiz olarak bulunur. Metnimizde belirli ak. eki daha ziyade *-ı*, *-i*, bazan da, yine bilhassa manzum parçalarda olmak üzere, *-ni*, *-ni*'dir. Vokalle nihayetlenen kelimeler *-ı*, *-i*'den evel yardımcı bir *y* alırlar.

Lok. eki *-da*, *-de*'dir.

Abi. eki, bazan *-dan*, *-den*, bazan da *-dın*, *-dın*'dir.

Instr. (vasıta hali) eki *-n* olup *Behcet*'te henüz canlı bir durumdadır. Konsonantla nihayetlenen kelimelerde ekten önce gelen yardımcı vokal daima düzdür.

Aequativ (eşitlik hali), *-ça*, *-çe* ekiyledir.

Direktiv (yön gösterme) ekleri *-ru*, *-rû* ve *-ra*, *-re*'dir.

*

Çekimleriyle birlikte bir kısım zamirlerin şemasını şöylece gösterebiliriz :

Şahıs zamirleri:

müfret	nom.	gen.	dat.	ak.	lok.	abl.
	<i>men</i>	<i>minüm,</i> <i>menüm,</i> <i>menim,</i> <i>benüm</i>	<i>maña</i>	<i>mini,</i> <i>bini</i>	<i>minde</i>	<i>minden,</i> <i>binden</i>
	<i>sen</i>	<i>sinün,</i> <i>senün</i>	<i>saña</i>	<i>sini</i>	<i>sinde</i>	<i>sinden</i>
	<i>ol</i>	<i>anuñ</i>	<i>aña</i>	<i>anı</i>	<i>anda</i>	<i>andan</i>
cemi	<i>biz</i>	<i>bizüm</i>	<i>bize,</i> <i>bizge</i>	<i>bizi</i>		
	<i>siz</i>	<i>sizüng,</i> <i>sizing</i>				
	<i>bular</i>	<i>bularuñ</i>	<i>bulara,</i> <i>bularğa</i>	<i>buları</i>		

Dönüşlü (reflexiv) zamirler, *kendü* ve *öz* sözleri ile, bunların *kendü öz* veya *kendüz* şeklinde birleşmesinden ibarettir.

Mülkiyet zamiri (possessiv) eklerine gelince:

1. müfret şahıs için mülkiyet eki *-m*, 2. şahıs için *-ñ*'dir. Konsonantla nihayetlenen kelimelerde iyelik ekinden önce gelen yardımcı vokal umumiyetle yuvarlaklaşmıştır. Ancak 2. şahısta bazan düz olarak da geçmektedir; msl. *derdiñe* 165, *teniñ birle* 201, *azıkiñi*, *hâcetin* 175, *şefa'atçin* 192 gibi.

3. müfret şahıs iyelik eki, konsonantla nihayetlenen kelimelerde *-ı*, *-i*; vokalle nihayetlenenlerde ise *-sı*, *-si*'dir.

1. cemi şahıs iyelik eki *-muz*, *-müz*, 2. şahıs eki *-ñuz*, *-ñüz*'dür. Kelime konsonantla nihayetlenirse, iyelik ekinden evel gelen yardımcı vokal yuvarlaklaşmıştır.

Nihayet 3. cemi şahıs mülkiyet zamiri eki *-ları*, *-leri*'dir.

1. ve 2. müfret ve cemi şahıs iyelik ekli ismin gen. hali *-uñ*, *-üñ*, 3. şahıski ise, *-nuñ*, *-nüñ* ile. Mülkiyet eki almış bir ismin dat. hali *-a*, *-e* ile teşkil edilir; 2. şahıs için seyrek olarak *-ğa* eki de geçmektedir. Ancak 3. müfret ve cemi şahıslarda bu çekim ekinden önce bağlayıcı bir *n* bulunur.

1. ve 2. müfret ve cemi şahıs iyelik ekinden sonra muayyen ak. hali *-ı*, *-i* veya *-nı*, *-ni* ile. 3. müfret ve cemi iyelik ekinden sonra gelen ak. eki ise, çok defa *-n*, bazan da *-nı*, *-ni*'dir.

1. ve 2. müfret ve cemi şahıs mülkiyet ekinden sonra lok. hali

-da, -de ile teşkil edilir. 3. müfret ve cemî şahıslarda bu ekten evvel bir *n* getirilir.

Belirsiz zamir olarak ezcümle: *biregū* 'biri', *birisi* 11, *kim* 6, *her kim*, *kimse*, *kimerse* 11, ve *kimersene* 'kimse' 25, *niçeler* 17, *bir niçesi*, *ķamuñuz* 'hepiniz' 42 kayde değer.

Belirsiz sıfat olarak: *delim* 'çok' 178, *öküş* 'çok' 186, *dükeli* 'bütün' 7, *degme* 'her' 203, *munça* 'bunca, bu kadar' 18, *ķamu* 'bütün' 177, *niçe* 17, *bir niçe*, *ķayı* 'bütün' 172 v.s. geçmektedir.

Sıfatın derecelenmesinde karşılaştırma (comparatif) -rak, -rek eki ile; msl. *ağrak* 'daha ak', *datlurak*, *sovuğırak* 187, *artukrak* 'daha ziyade' 62, *acabraķ* 'daha acaip' 255, *hōşrak*, *yigrek* 'daha iyi, daha hayırlı' 62, *sevğülerek* 67 v.s.

Sayı sözlere umümiyetle bugünkünden farksızdır. Yalnız sıra sayı sözü (ordinal) olarak *ilk*, *ilki* 'birinci' 170 ve topluluk bildiren sayı sözlere (collectif) *ikevlesi* (< ikigülesi, 'her ikisi' 23, *üçevlesi* (< üçgülesi) 'her üçü' 35 zikre değer.

*

Tarz zarfları: *böyle* 171, *böylak* (< böyle ok) 'böyle' 23, *eyle* 'öyle' 3, *eylak* (< eyle ok) 'öyle' 10, *ançılıqu* 'onun gibi, onun kadar' 61, *bile* 'beraber' 11, *bayık* 'muhakkak, şüphesiz' 197, *kirü* '60, *yine* 6, *yalañuz* 69, *nite* 'nasıl' 158, *niçe* 'nasıl' 203, *key* 'iyi, iyice' 8; *dapan*: *dapan* 'karşı karşıya' 199, *andayuk* (< anı teg ok) 'öylece, o veçhile' 174, *mundayuk* (< muni teg ok) 'böyle, böylece' 23 v.s.

Miktar zarfları: *bunça* 'bu kadar' 6, *yavlak* 'çok, pek' 3, *öküş* 'çok' 61, *niçe* 'ne kadar' 160, *niçeme* 'ne kadar' 18, *delim* 'çok' 60 v.s.

Zaman zarfları: *bıldır* 'geçen yıl', *bu oktın* 'bu vakit' 39, *oluk dem* 'o an' 25, *ķamu vaktın* 'her vakit' 177, *öyle vaktin* 'öğle vakti' 46, *ķüñdüzin*, *irteye degin* 'sabaha kadar' 180, *ķünin düñin* 'gündüz gece' 193, *ķaçan* 'ne zaman' 207, *yarın*, *imci* 113 v.s.

Yer zarfları: *aşaka* 'aşağı' 188, *yokaru* 23, *daşra* 157, *yañadın* 'yandan, taraftan' 10, *ķanda* 'her nerede' 4, *içerü* 110, *ilerü* 112, *öte* 113 v.s.

*

Edatlar.

Tekit edatlarından: *daķı* 'daha, dahi' 185, 203, *höz* 'kendi' 174 v.s.

Bağlama edatları: *ve* 3, *u* 187, *taķı* 've' 15, *ķim*, *immā* 3, *eger* 6, *hem...hem* 6, *ya...ya* 11, *ve likin*, *tā* 4, *nite ķim* 6, *niçeme*

8, *kaçan* 'ne zaman' 4, *kaçan kim* 'vakta ki' 3, *andayuk* 'onun gibi, o veçhile' 203, *bundayuk* 'bunun gibi, bu veçhile' 180, *eylak erken* 'öyle iken, öyle olduğu halde' 10 v.s.

Sorgu edatlarından : *kaçça* 140 ve *kaççaru* 'nereye' 162, *nişe* 'niçin, neden' 46 v.s.

İşaret edatı olarak : *ış* 126, *uş* 'işté' 171.

Son çekim edatları (postposition) : *berü* 201, *birle* 'ile' 3, *dapa* 'doğru, müteveccihen' 185, *degin* 4, *içre* 34, *içün* 4, *ilerü* 8, *karşu* 10, *kibi* 185, *ötürü* 23, *soñra* 3, *üzre* 202 v.s.

*

Behcet'te geçen cevherî fiil (fiil-isim) ekleri şunlardır :

müf.	1.	şahıs için :	-men, -van, -ven
	>	2.	> > -sen, -sın, -sin, -sîñ
	>	3.	> > -durur, -dur, -dür
cemi	1.	>	> -uz, -üz
	>	2.	> > -sız, -siz

Cevher fiilinin şuhudî mazi (perfect), naklî mazi (dubitativ) sigaları ile, şart kipi (conditional), *er-* yardımcı fiilinin bunlara tekabül eden sigaları ile ifade edilmiştir.

Bir de farazî şart (irreal conditional) manasında olarak, naklî mazinin *-se* eki ile birleşmiş şekli belirtilmeğe değer; msl. *sindemise* (< sinde ermiş erse) 'sende olsa, sende olmuş olsa' 158, *dirimise* 'sağ olsa' 110 gibi.

Asıl fiillerin tasrifine gelince: şimdiki zaman (praesens) için *-a, -e* eki kullanılmıştır; msl. *ağlayam* 'ağlıyorum', *ağlamayam* 'ağlamıyorum' 157 gibi. Ancak, aşağıda görüleceği üzere, bu ek bugünkü istek (optativ) ve 2. olarak numaraladığımız gelecek zaman (futura) ekiyle karışmaktadır. Bazan şimdiki zaman için muzari (aoriste) kullanıldığı da vâkidir.

İhbar kipinde (indicativ) muzari (aoriste), yerine göre, şimdiki zaman (praesens) ve gelecek zamanı (futura) da ifade eder görünmektedir; msl. müf. 1. şahıs : *dir-men* 'derim' 31, *biribir-men* 'gönderirim' 183, *üleşürür-men* 'dağıtırım' 173, *şatar-men* 'satıyorum' 187, *muştılar-men* 'tebşir ediyorum' 72, *yarlıgar-men* 'mağfiret edeceğim' 46, menfi : *şormaş-men* 'sormuyorum' 156 v.s.

2. şahıs : *şatar-sın, birürsın* ve *birürseñ* 'veriyorsun' 187, *doğır-sın* '(kapı) çalarsın' 177, *buyurursañ* 'buyuruyorsun' 69; sual şekliyle : *dilermüseñ* 'dilermisin' 46, *bilürmüseñ* 'bilirmisin' 61 v.s.

3. şahıs : *örter, bağışlar, bilür* 5, *yörenür* 'dolanır, devreder' 33,

kirür 'girer' 170; menfi : *işitmes*, *iş idmes* 'iş yapmaz, amel kılmaz' 183, *dölenmes* 'rahat etmez, sükûnet bulmaz' 168 v.s.

Cemi 1. şahıs : *dilerüs*, *sücüd kılurus* 'secde ederiz' 256 v.s.

2. şahıs sual şekli : *bilürmüsiz* 'bilirmisiniz' 63 v.s.

3. şahıs : *dururlar* 'kalkarlar' 180, *sürinürler*, *yandururlar* 14, *dırneşürler* 'toplaniırlar' 170; menfi : *yigrenmesler* 'iğrenmezler', *yumaslar* 'yıkamazlar' 181 v.s.

Görülüyor ki, bu tasrifte şahıs ekleri, şahıs zamirleri ile ifade edilmiştir.

Ş u h u d i m a z i d e (praeterit) şahıs ekleri, mülkiyet eklerinden farksızdır. Müfret ve cemi 1. ve 2. şahıs eklerinden evvel gelen vokal daima yuvarlaktır.

Müf. 1. şahıs : *ayıtđum* 'dedim' 6, *yarlığadum*, *yuyđum* 'yıkadım' 174, *kıodum* 182 v.s.

2. şahıs : *kurtıldıñ* 172, *işittüñ* 11, fakat : *kezdiñ* 24.

3. şahıs : *bezedi*, *döşedi*, *kirtü kıldı* 'gerçekleştirdi' 205, *karıldı* 'katıldı' 61, *ötti* 'geçti' 24 v.s.

Cemi 1. şahıs : *dirgürdük* 'dirilttik' 18, *öğrendük* 197, *ayıtđuk* 9 gibi.

2. şahıs : *kirtindüñüz* 'iman ettiniz', *ınandıñuz* 45, *ıktıār kıldıñuz*, *bıldüñüz* 65 v.s.

3. şahıs : *düşdiler* 11, *ayıtđılar* 191, *dartışdılar* 'münâkaşa ettiler' 60 gibi.

N a k l i m a z i (dubitativ) : müf. 1. şahıs : *okımış-men* 185, *ayrılmış-men* 156, *ıapu kılmışvan* 'hizmet etmişim' 185.¹

1. Gelecek zaman (futur) *ısar*, *ıser* eki ile teşkil edilir.

Müf. 1. şahıs : *aydısar-men* 'diyeceğim' 180.

3. şahıs : *yokın kelıser* 195.

Cemi 1. şahıs : *yāğ kılısaruz* 'yâd edeceğiz' 56.

2. Gelecek zamanın *-a*, *-e* eki ile de teşkil edildiğini görüyoruz; msl. müf. 1. şahıs : *kölge bolğam* 'gölge olacağım' 172, *kıvürem* 'sokacağım' 29, *boza men* 'bozacağım' *dölaya-men*, *saçğa-men* 'saçacağım' 207; 2. şahıs : *yıkasın* 'yıkacaksın' 207; 3. şahıs : *ayıtđa* 'diyecek' 187, *kığıruğa* 'çağıracak' 54, *kızğın bolğa* 'kızgın olacak' 195; cemi 3. şahıs : *baralar* 'varacaklar' 195, *yügrışeler* 'koşuşacaklar', *çağrışalar* 199 v. s.

¹ Eşerin taranması ikmal edilince, tasrif tablosundaki boşlukların da yer yer doldurulabileceğini umuyoruz.

T e m e n n i (desiderativ) sigası, şart (conditional) eki ile teşkil edilmiş olup, manaca bazan karışmaktadır.

Müf. 1. şahıs : *uçsa-men* 'uçayım' *yürise-men* 'yürüyeyim' 64.

2. şahıs : *ķosañ, uęurlasañ* 'çalsan' 183.

3. şahıs : *ķurtulsa* 164, *ditrese* 'titrerse', *dükse* 'yükselirse' 63, *içürse* 190.

Cemi 1. şahıs : *barsavuz* 'varalım' 166, *doķış ķılsavuz* 'çarpışsak, çarpışalım' 61, *ağsavuz* 'çıkalım', *çıkısavuz* 'çıkalım' 65.

3. şahıs : *uyır bulsalar* 69, *binseler, teķbir ķılsalar* 'teķbir getirse-ler' 63 gibi.

İ l t i z a m î (optativ) sigası *-a, -e* ile teşkil edilmiştir.

Müf. 1. şahıs : *aydam* 6, *aydayım* 62, *ayıtęayım* 'diyeyim', *içüreyim* 187, *öleyüm* 112 v.s.

2. şahıs : *daşınasın, değe-sen* 'nail olasın, erişesin' 177, *kele-sen* 158 v.s.

3. şahıs : *yāz ķıla* 3, *bire* 'vere', *yaza* 46 v.s.

Cemi 1. şahıs : *aydalum* 4, *yarlığayavuz* 'mağfiret edelim' *hāzır olavuz, revā ķılavuz* 'reva kılalım' 24 v.s.

2. şahıs : *añlayasız* 160; menfi : *giriftār bolmayasız* 'giriftar olma-yasınız' 63 v.s.

Görülüyor ki bu tasrifte şahıs ekleri kısmen mülkiyet, kısmen de şahıs zamirlerine dayanmaktadır.

E m i r (imperativ) kipinde şahıs ekleri muhtelif olup müfret ve cemi 1. şahıslarda istek (optativ) sigasıyla karışmaktadır.

Müf. 1. şahıs : *ağayım* 'çıkayım' 186, *bildüreyim* 23 v.s.

2. şahıs : *ķurtar, şāz ķıl, değür-gil* 'ulaştır, nail et', *irür-gil* 'erdir' 4, *şuvar-ęil* 'sula' 186, *ayıt-ęil* 'de', *yüri-gil* 186.

3. şahıs : *aşşı bolsun* 'faide olsun' 4, *yavşınsun* 'yapışsın' 11; menfi : *çıkmasun, söyündürmesün* 'söndürmesin' 14 v.s.

Cemi 1. şahıs : *ķayıtęalum* 'dönelim', *ayıtęalum* 'diyelim' 60 v.s.

2. şahıs : *oķıñ* 'okuyun', 15, *yıñ* 'yeyin' 51, *dileñ* 'dileyin' 170, *seçüñ* 198, *sanmañ* 'sanmayın' 46 v.s.

3. şahıs : *darsunlar, diñlensünler* 197, *irsünler* 61 v.s.

H i k ā y e (perfectiv) kipi *er-* veya bazan *i-* yardımcı fiili ile teşkil edilmiştir, msl. *m u z a r i* : *umar erdüm* 'umardım' 158, *aydur erdi* 'derdi' 6, *oturur erdük* 'oturuyorduk' 185.

Ş u h u d' i m a z i : *bardukıdı* 'vardı idik' 156.

N a k l i m â z i : *cevâb birmiş erdi* 'cevap vermişti' 164, *komış erdük* 'koymuştuk' 156,

G e l e c e k z a m a n : *aydısar erdüm* 'diyeciğim' 6.

T e m e n n i : *kosayıdum* 182, *bilseydüm* 157; *bolsayıdı* 'olsaydı' 191.

İ l t i z a m i : *ır ırlaya erdüm* 'şarkı söyledim'; *ne kıla erdüñ* 'ne yapardın' 158; *ura erdi, urayıdı* 191; *diyeler erdi* 'derlerdi' 182.

R i v a y e t : (narrativ) kipinden : m u z a r i : *bilişür ermiş* 'tanıştırmış' 11.

Ş a r t (conditional) kipinden : m u z a r i : *ünder iseñ* 'çağırırsan', 5, *isder iseñ* 165; *boşar erse* 'bakarsa' 202; *daparsavuz* 'taparsak, diler er:eniz 170, *dilerseñiz* 63.

Ş u h u d' i m a z i : *keldüñ erse* 'geldin ise', *okıdı erse, kiwürdi erse* 'soktu ise' 161.

N a k l i m â z i : farazî şart (irreal) olarak : *söylermise* (<söyler ermiş erse) 'konuşsaydı, konuşmuş olsaydı' 39; ayrıca : *bulınur musayıdı* (<bulunur ermiş erse erdi) 'bulunsaydı, bulunmuş olsaydı' 157.

B e h c e t 'te geçen partisipler şunlardır :

H a l partisip ekleri : *-an, -en* ve seyrek olarak *-ğan, -gen*'dir ; msl. *kalduran* 168, *yarlığayan* 202, *ölenlere, işidenlere* 4 ; *yaratğan* 191, (oruç) *dutğan* 37 gibi.

M u z a r i partisipi olarak : *siñer* 'işler' , *söyler* 198, *uçar* 64 gibi.

G e ç m i ş z a m a n partisip ekleri : *-mış, -miş* ve *duğ, -dük*'tür ; msl. *keçmiş, berkinmiş* 'muhkem' 200, *yarattuğum* 17, *solduğı* 41, *sevduk* 11, (şu) *erdügin* '(su) olduğunu' 187 gibi,

G e l e c e k z a m a n partisip ekleri : *-ası, -esi*, seyrek olarak *-ğası, -gesi* ve nihayet *-dağı, -deçi*'dir ; msl. *durası* 'duracak' 10, *kavuşası* 'kavuşacak' 161, *degesi* 17, *üzülesi* 'kopacak' 164 ; (sâki) *bolğasıdur* '(sâki) olacaktır' 345, *dirilgesi* 'dirilecek' 199, *ölgesidür* 'ölecektir' 311 ; *boldağı* (degül durur) '(var) olacak (değildir)' 163, *kaldağı durur* 'kalacaktır' 57, *keçdeçi* 'gececek' 199, *keldeçi* 'gelecek' 169 gibi.

Z a r f - f i i l (gerundium) ekleri :

-a, -u, -ü; msl. *ayda* 113, *uyıyü* 180, *diyü* 203 gibi.

Vokalle nihayetlenen fiil kök veya gövdelerinde : *·p*; msl. *ağlap* 24, *ödep* 12, *dip* 3·3; fakat *diyüp* 181 v.s.

Konsönantla nihayetlenen fiil köklerinde bağlayıcı vokalle : *-up*,
-üp, msl. *yumup* 165, *barup* 10, *kelüp* v.s.

-ben; msl. *birleben* 30, *diben* 175 v.s.

-uban; msl. *dağıluban* 231.

-ken; msl. *erken* 'iken' 10.

-madın, *-medin*; msl. *oñulmıdın* 'onulmadan', *yarlığanmadın* 178,
dürüşmedin 'cehd etmeden, uğraşmadan' 175 v.s.

-içek; msl. *köricek* 'görünce, görür görmez' 51

-ınça, *-inçe*; msl. *belürinçe* 'belirinceye kadar' 24, *bulınça* 'buluncaya kadar' 168, *kalınça* 'kalıncaya kadar' 111 gibi.

*

Behcetü 'l-hadā'ik mürekkep ve tasvir fiillerini teşkile yarayan yardımcı fiil bakımından zengindir. Başlıcaları: *bil-*, *bir-*, *vir-*, *bol-*, *ol-*, *bul-*, *dart-*, *dur-*, *dut-*, *er-*, *eyle-*, *it-*, *kal-*, *kalğ-*, *kıl-*, *kel-*, *kör-* gibi.

Tasvir fiillerinden iktidarînin menfisi *u-* yardımcı fiili ile teşkil edilir. Bu *u-* kendinden evvelki asıl fiilin zarf- fiil (gerundium) ek vokali ile kaynaşır veya düşer; msl. *bulumadum* 'bulamadım' 205, *seçemes-men* 'seçemiyorum' 158, *giyümes-men* 'giyemem', *kiyümes-men* 'giyemem' 335; *çıkaramayasın* 'çıkaramazsın' 167; *uğamaya* 'men edemez, alıkoymaz' 46, *bilümedi* 'bilemedi' 324; *bulumadılar* 'bulamadılar' 11, *bilümediler* 323 v. s.